

LUND UNIVERSITY

Botanik, godsmiljö och märkvärdigheter. Om Bror Emil Hildebrands väg till vetenskapen.

Gustavsson, Karin

Published in:

Att återupptäcka det glömda : aktuell forskning om forntidens förflutna i Norden

2012

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Gustavsson, K. (2012). Botanik, godsmiljö och märkvärdigheter. Om Bror Emil Hildebrands väg till vetenskapen. I P. Nicklasson, & B. Petersson (Red.), *Att återupptäcka det glömda : aktuell forskning om forntidens förflutna i Norden* (s. 158-177). Lunds universitet. Institutionen för arkeologi och antikens historia.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

ATT ÅTERUPPTÄCKA DET GLÖMDA

Aktuell forskning om forntidens förflutna i Norden

I oktober 2010 träffades arkeologer, medeltidsarkeologer, historiker, idéhistoriker, etnologer, latinare och religionshistoriker i Lund för att diskutera arkeologins historia. Symposiet blev grund för denna artikelsamling.

I boken beskriver forskare hur idéer, människor, platser, fornlämningar och fornfynd har format synen på det förflutna: Hur har metoder uppstått och spridits? Vad fanns innan arkeologin och vem skapade den, forskare, kufar eller kungligheter? Vad visar våra museer? Hur har arkeologer, lokalbefolkning och myndigheter mötts?

Arkeologi handlar om forntiden,
men speglar också alltid samtiden.

MAN FRAMKASTADE MED EN GODSINNAD OCH SJELFBEHAGLIG
NAIVITET DE DJERFVASTE OCH VIDUNDERLIGASTE
HYPOTHESER OM NORDENS FORNÅLDER.

– L. F. RÅÅF 1845

ATT ÅTERUPPTÄCKA DET GLÖMDA

Påvel Nicklasson & Bodil Petersson

Påvel Nicklasson & Bodil Petersson

REDAKTÖRER

Botanik, godsmiljö och märkvärdigheter – Om Bror Emil Hildebrands väg till vetenskapen

Karin Gustavsson

Botany, manors and spectacular things – On Bror Emil Hildebrand’s path to science. *Bror Emil Hildebrand (1806–1884) was one of the “great men” in the Scandinavian archaeology of the 1800s. He has become historic for his numismatic research and for his efforts as State Antiquarian for over forty years, from 1837 to 1879, when he developed museums and heritage management in Sweden. While studying in Lund, Hildebrand, like many other students, was a devoted botanist, inspired both by Linnaeus and by contemporary scholars such as Elias Fries and Sven Nilsson. During the years 1820–1830 he was tutor at the Krapperup estate in south-western Sweden. The estate’s lord Baron Nils Christoffer Gyllenstierna, was an amateur scientist, who was involved in several fields of study. He had close relations with many scholars in the present, including Nilsson and Fries. On the steep hill of Kullaberg and its surroundings Hildebrand had ample opportunity to pursue his botanical interests, and he also valued the well-stocked library of the estate. The two years at Krapperup, with a scientific atmosphere more stimulating than Lund University, formed Hildebrand as a scholar. Through botanical studies, he practised the methodology he would use as numismatist – to observe, describe and analyse small meaningful differences in the materials that he studied. The observable differences formed how materials were sorted in families and species and how the plants were given names. Within numismatics another scientific amateur, C. J. Thomsen in Copenhagen, became Hildebrand’s guide and mentor from 1830.*

EN KVÄLL i slutet av januari 1828 rullade en vagn in på borggården på Krapperup i nordvästra Skåne. Passageraren var Bror Emil Hildebrand, en 22-årig student från Lund som vid ankomsten kände sig lite bortkommen och inte visste vilken av borgens tre portar han skulle banka på. Men han välkomnades strax av husets herre Nils Christoffer Gyllenstierna och Hildebrand fann sig snart till rätta på godset där han kom att tjänstgöra som privatlärare i drygt två år. De människor och den miljö som mötte honom kom att bli betydelsefulla och när man idag sitter i arkiven med det rika källmaterial som Hildebrand har lämnat efter sig går det att se spår från ungdomsåren i Skåne i hans senare verksamhet som numis-

matiker, museibyggnare och kulturminnesvårdare. Historien om Hildebrand och de influenser som präglade honom är därmed också ett bidrag till kännedomen om kulturarvsförvaltningens historia och arkeologihistorien.¹

Bror Emil Hildebrand (1806–1884) är en av de mest kraftfulla och inflytelserika personerna i 1800-talets växande vurm för kulturarv och historiska minnen, som jag vill se som en väsentlig beståndsdel i moderniteten. Han associeras av eftervärlden främst med sina insatser inom numismatiken och med sin position som riksantikvarie i över 40 år, 1837–1879. Under denna period, då nationalstaten Sverige formades genom politiska reformer som kom att leda fram till den moderna demokratin, nya kommunikationer och en

Figur 1. Inga ungdomsporträtt av Hildebrand är kända, så detta fotografi av honom som togs när han stod på livets middagshöjd vid 1800-mitt får förmedla intrycket av hans person. På tidstypiskt sätt omger han sig här av några symbolmättade föremål som visar inom vilken samhällsfär han hade sin gärning, ett par böcker och ett pergamentsbrev med vidhängande sigill. Bild: ATA.

växande statlig förvaltning, fick kulturarvet successivt en allt större plats i offentligheten, med Hildebrand som central aktör. Under hans ämbetsstid skapades Statens Historiska Museum som vi känner denna institution idag, bland annat genom att de växande arkeologiska föremålssamlingarna fick en plats i den nationalmuseibyggnad som stod färdig i Stockholm 1866.

Denna artikel fokuserar på Hildebrands liv och utveckling innan han blev etablerad forskare och tjänsteman. Artikeln behandlar den påverkan som bidrog till att bygga upp hans vetenskapssyn och fick honom att välja den antikvariska och arkeologiska banan. Bland

influenser av betydelse vill jag framhålla botaniken och det intresse för samlande som fanns i samtiden, vilket också inkluderade besök vid olika "märkvärdigheter". De botaniska studier och de resor inom landet som han fick tillfälle att ägna sig åt under sina år i Lund och på Krapperup var betydelsefulla för hans inskolning till numismatiker, arkeolog och museiman. Hildebrand kom att bli starkt påverkad av ett par vetenskapliga amatörer, en kategori forskare som var mycket väsentliga i 1800-talets lärda värld. Godset var en stimulerande lärdomsmiljö som i många avseenden var överlägsen universitetsstäderna Lund och Uppsala, och vistelsen hos godsherren och amatörforskaren Gyllenstierna innebar också goda möjligheter för Hildebrand till ett värdefullt nätverksbyggande.

Hildebrands bakgrund

Bror Emil Hildebrand föddes 1806 som den yngste av fem bröder i Flerohopp i Madesjö socken öster om Kalmar, där hans far förestod järnbruket. Efter faderns död 1811 övertog modern Lovisa Hildebrand ansvaret för både bruket och barnens uppfostran. Det var då inte självklart att en änka fick vara sina barns förmyndare. Hildebrand växte upp när ståndsindelningen fortfarande bestämde samhällsordningen, men den nya regeringsform som hade antagits 1809 blev ett led i utvecklingen mot en representativ demokrati. Järntillverkningen vid bruket bedrevs med hantverksmässiga metoder där råvaran hämtades från sjöar och våtmarker i närområdet. Det var en förindustriell tid, men nya kommunikationer som ångbåtar hade introducerats och börjat förändra människors resmönster och världsbild. Flerohopps bruk kan beskrivas som en egalitär miljö med en ganska jämlik struktur. I Hildebrands självbiografi finns denna karaktäristik av födelsebygden: "Någon stor rikedom fanns icke, men icke heller fattigdom".² Att döma av kartan som han själv ritade över sin hemort som tonåring var det en plats som måste ha varit myllrande av alla sorters människor, fylld med både bostadshus och bruksbyggnader som smedjor

Figur 2. Bror Emil Hildebrand anlände till Krapperup en januaridag 1828. Då hade borgens fasader en annan kulör, men i övrigt var nog stämningen ungefär densamma som en vinterdag på 2000-talet; tyst, lite ödsligt och stilla. Foto: Karin Gustavsson 2007.

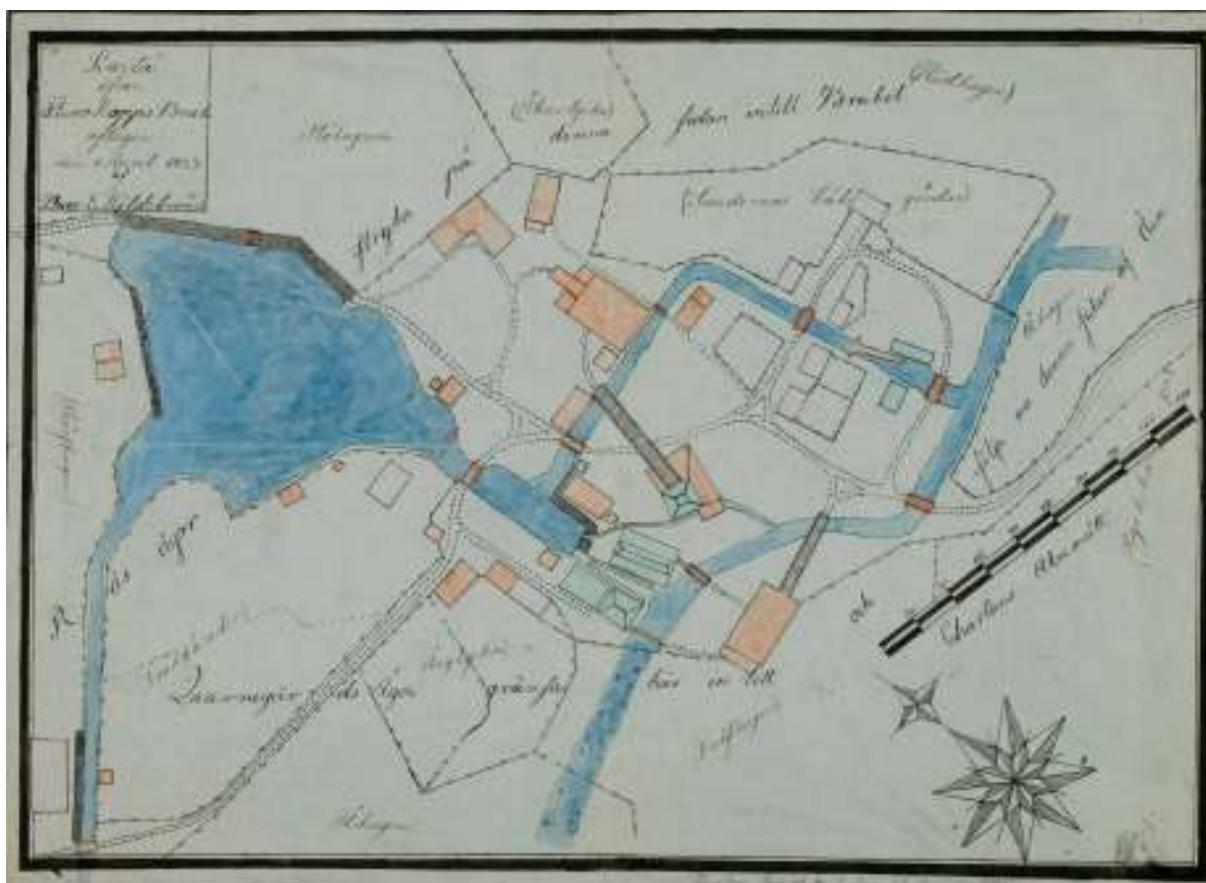
och olika lagerbyggnader, och anläggningar som fördämningar, dammar och kanaler, se figur 3.

Hildebrand undervisades i hemmet tillsammans med sin tre år äldre bror Albin av olika lärare. De mest betydelsefulla var kusinen Lars Gustaf Wimmerstedt och Johan Forsander. För båda var botanik ett väsentligt inslag i undervisningen. Carl von Linnés livsgärning låg bara en generation bort och botaniken var en självklar del i allas utbildning. Forsander var kusin och nära vän med Elias Fries, den då mest inflytelserika botanisten. Forsanders dagböcker från tiden på Flerohopp är fyllda med meteorologiska iakttagelser och botaniska noteringar – man får förmoda ett dagligt samtalsämne. Han läste också *Iduna*, Göthiska förbundets tidskrift.³ Denna publikation hade börjat komma ut 1811, med redogörelser för forntidsfynd, dikter och

berättelser av samtida litterära storheter som Geijer och Tegnér. Som barn befann sig alltså Hildebrand i en omgivning med ett starkt intresse för botanik, där även den senaste litteraturen om fornminnen lästes då och då. Under sin studietid skaffade sig Hildebrand själv tidskriften *Iduna* (Hildebrand 1937:557). En begynnande vurm för forntiden fanns i det tidiga 1800-talet och Hildebrand delade sitt intresse för *Iduna* med många i sin samtid.

Naturalhistoriska studier

Hildebrand kom till Lund redan som 14-åring hösten 1820 tillsammans med sin bror Albin och Lars Gustaf Wimmerstedt, hos vilken de också bodde. Med vissa avbrott kom Bror Emil Hildebrand att vistas i Lund fram till det att han började sin tjänstgöring på Krapperup. Vid universitetet studerade Hil-

Figur 3. Denna karta över Flerohopps bruk ritades av Bror Emil Hildebrand som 17-åring. Han kopierade en befintlig karta över sin hemort. Av kartan framgår vilken innehållsrik plats det var, med hyttor, smedjor, kolförråd, verkstäder och bostadshus och anläggningar knutna till bruket som fördämningar, kanaler och broar. Bild: ATA.

debrand bland annat latin och grekiska och olika naturhistoriska ämnen. Bäst tyckte han om botanik, där han hade både Elias Fries och Carl Adolph Agardh som lärare. Fries ordnade i Linnés anda vandrande föreläsningar till markerna kring Lund som följdes av mängder av studenter. Många samlade växter också utanför studierna. Hildebrand och hans studiekamrat Alexis Lindblom ägnade sig åt botaniska exkursioner under ferierna, bland annat i Blekinge och på Öland, då de vandrade till fots, samlade växter och upplevde många äventyr. Elias Fries blev inte bara lärare utan också en livslång vän. Även geologi fängslade Hildebrand, där han undervisades av Sven Nilsson, legendarisk professor i naturalhistoria. De båda kom också att ha kontakt livet ut.

I grekiska var det inledningsvis den dynamiska och färgstarke Esaias Tegnér som fö-

reläste och trollband studenterna genom sin starka personlighet. Hildebrand har beskrivit hur hans intresse för språket avtog när Tegnér lämnade staden för att bli biskop i Växjö. Tegnér var så mycket mer än en lärare i grekiska. Han var det akademiska Lunds lysande stjärna och en stor favorit hos alla studenter. Som skald var han en också en av de mest inflytelserika kulturpersonligheterna i riket och studenterna beundrade hans tal vid promoveringar och andra högtider, och avskrifter av dessa var eftertraktad läsning. Som upphovsman till *Fritiofs saga* kom Tegnér att vara en av de författare som genom publicering i bland annat *Iduna* hjälpte till att sprida en populär bild av den nordiska forntiden till breda kretsar. Han ingick tillsammans med Erik Gustaf Geijer och en lång rad andra av samtidens diktande män i det Göthiska förbundet som tillsammans fäste uppmärksam-

Figur 4. Elias Fries (1794–1878) var en av det svenska 1800-talets viktigaste vetenskaps- och kulturpersonligheter. Han var en mycket uppskattad lärare i botanik för Hildebrand och flera av hans generationskamrater, och de båda kom att bli vänner för livet. 1847 blev han invald i Svenska akademien, ett tecken på hur naturvetenskaper och humanvetenskaper ännu stod varandra mycket nära. Bild: UB, Lund.

het på Skandinaviens förmodat ärorika förflutna. Hildebrand fick en personlig relation till Tegnér och kom att tillbringa mycket tid i dennes hem i Lund eftersom han blev nära vän med de äldsta syskonen Christoffer och Göthilda. Även efter det att Tegnér med sitt hushåll flyttade till Växjö behöll han kontakten med hela familjen och han kom att besöka biskopsgården där många gånger. Det egna exemplaret av *Fritiofs saga* med Tegnér's signatur i var en av hans dyrbaraste ägodelar.⁴

Eftersom Hildebrand saknade större ekonomiska tillgångar var han tvungen att skaffa sig en gångbar utbildning för att kunna försörja sig. Längre tänkte han sig att han skulle bli präst, och det var också vad hans familj och övriga omgivning förväntade sig. Redan som tonåring fick han tillstånd att predika av biskop Stagnelius i Kalmar och han kom

att prova på att hålla predikan några gånger, första gången som 17-åring i kyrkan i Made-sjö. Kyrka och skolväsende var tätt sammanknutna och ett alternativ till att bli präst var att verka som läroverkslektor. Utbildningsbakgrunden var likartad, och den som blivit läroverkslärare kunde efter prästvigning också arbeta som präst, vilket gav möjlighet till en bättre försörjning. Men Hildebrand lockades även av tanken på att gå i sin faders fotspår och bli bergsingenjör, vilket uppmuntrades av kusinen Wimmerstedt.

Tvivel på prästkallet och dragningen till faderns yrke ledde till att Hildebrand våren 1827 begav sig till Stockholm för att försöka få en tjänst inom Bergskollegium, det statliga ämbetsverk som hade hand om frågor relaterade till gruvnäring och bergshantering. Men vid ett möte med en av de ledande herrarna i Bergskollegium kände han sig illa behandlad och inte välkommen. Andra tjänster i Stockholm inom statlig förvaltning var obetalda och därför inget alternativ för Hildebrand som visserligen kom från en ekonomiskt stabil miljö men som saknade större ärvda tillgångar.⁵

I stället kom han att tillbringa våren 1827 i Uppsala, då han studerade bergsvetenskap för att trots allt kunna skapa sig en framtid i sin faders efterföljd. Givetvis tog han för sig av vad Uppsala hade att erbjuda av sällskapsliv och nöjen. Bland annat var han på flera musiksoireer och fick vid ett tillfälle höra Erik Gustaf Geijer, en annan av samtidens lysande skaldar som ingick i det Göthiska förbundet, spela piano. På en sådan tillställning träffade han också ärkebiskopen och andra ur stadens främsta societet. Studenterna hamnade på ett självklart sätt i dessa ledande kretsar. Hildebrand uppsökte också den åldrade Linnélärjungen Carl Petter Thunberg.⁶

Men Hildebrand trivdes inte i Uppsala och avbröt snabbt sina bergsvetenskapliga studier. Han återvände till Lund hösten 1827, nu fast beslutet att bli präst, men han var för ung för att kunna börja på prästseminariet. Då aktualiserades alternativet att bli informator, privatlärare i en familj, en syssla som väldigt många studenter hade under en begränsad tid. Att vara informator var ett sätt

Figur 5. Under sin tid på Krapperup strövade Hildebrand igenom det omgivande landskapet under botaniska exkursioner. Det dramatiska Kullaberg och de ständigt skiftande scenerierna vid kusten fascinerade honom oupphörligen. Foto: Karin Gustavsson 2009.

för många att få respit inför ytterligare studier, och att ordna upp en trasslig ekonomi. Genom en sådan tjänstgöring öppnade sig möjligheter att skaffa sig kontakter i samhället och det var inte oväsentligt till vilken familj man kom. Hildebrand hade fått tips om en ledig tjänst hos en officer i Kristianstad, men avstod denna eftersom varken familjen eller staden Kristianstad lockade honom. Hildebrands lärare i Lund Sven Nilsson förmedlade då en plats som informator hos sin gode vän friherren Nils Christoffer Gyllenstierna på godset Krapperup på Kullahalvön, ett i många avseenden bättre och intressantare anbud. Och i januari 1828 påbörjade alltså Hildebrand sin verksamhet som privatlärare åt Gyllenstiernas båda äldsta söner, Sten 7 år och Carl 8 år.

Vetenskapsmiljö på Krapperup

Krapperup är ett gods med anor i 1300-talet. På 1820-talet var det en av Skånes allra största jordegendomar med marker inte bara i Brunnby socken utan i vidsträckta områden i nordvästra Skåne och södra Halland. Till Krapperups markinnehav hörde Kullaberg, som var en välkänd botanisk lokal och vida berömt för sitt dramatiska landskap med branta klippor som stupar i havet. Kullaberg var beskrivet av en lång rad resenärer, och i tryckta planschverk spreds under Hildebrands ungdomstid romantiskt färgade avbildningar av fångslände scenerier med klippor och skummande vågor. Att bo på en borg med anor i medeltiden vid foten av Kullaberg måste ha tett sig som ett lockande äventyr för en student från det inre av Småland.

Herren till Krapperup Nils Christoffer Gyllenstierna (1789–1865) föddes och växte upp på Frösåker vid Mälaren nära Västerås. Han

kom att präglas inte bara av sitt adliga arv utan också av lärdomsmiljön i Uppsala där han tillbringade några terminer som student kring 1810. Minnet av Linné var i början av 1800-talet ännu högst levande och Gyllenstierna var en av de aktiva i det "Linnéska institutet", som bildades i Uppsala kring 1807 till 100-årsminnet av Linnés födelse (Christensson 1999:36). Efter en för en adelsman obligatorisk militär karriär tog Gyllenstierna avsked med ryttmästares grad 1815 och slog sig ned på sin mor Antoinette von Kochens fädernegods Krapperup. 1818 gifte han sig med den då 18-åriga Viveka Sture och familjen växte snabbt. När de båda äldsta sönerna behövde en lärare tog han hösten 1827 kontakt med Sven Nilsson i Lund och bad om hjälp.⁷

Gyllenstiernas vänskap med Nilsson byggde på ett gemensamt intresse för naturvetenskaplig forskning. Gyllenstierna kan karakteriseras som gentlemannaforskare, eller vetenskaplig amatör, i ordets bästa bemärkelse. Den vetenskaplige amatören var viktig aktör i 1800-talets vetenskapshistoria, något som idéhistorikern Jakob Christensson har ägnat en studie. Han definierar amatören som en forskare som inte tjänar sitt uppehälle av sitt vetenskapliga intresse. Men att vara en forskande amatör under denna period kunde också betyda att man var mer professionell som vetenskapsman än vad en universitetsprofessor var (Christensson 1999:9f).

Under flera decennier bedrev Gyllenstierna korrespondens med Sven Nilsson, Elias Fries och andra vetenskapsmän (Gustavsson 2003:17). I breven avhandlades sådant som fynd av växter, fiskar och geologiska märkvärdigheter liksom reflektioner över ny litteratur i vetenskapliga ämnen och dagsaktuell politik. Korresponderandet kan liknas vid ett virtuellt seminarium, där brevskrivaren på ett informellt sätt kunde beskriva funderingar och försök, och lägga fram olika aspekter på sina iakttagelser. Respons kom brevlades till den ensamarbetande amatören. Så även om Gyllenstierna till synes var ensam i sina naturvetenskapliga forskningar ingick han i ett större sammanhang.

Godsen var centrala i 1800-talets veten-

skapliga värld. De rikaste biblioteken – som ofta också hade unika bestånd av pergamentbrev och handskrifter – fanns hemma hos adelsmän, likaså samlingar av naturalier av olika slag som blev objekt för forskning. Jakob Christensson har skildrat hur rik, omfattande och meningsfylld den vetenskapliga vardagen kunde te sig i miljöerna utanför universiteten, innan professionalisering och specialisering tog vid under 1900-talet (Christensson 1999:17, 27f). Bundenheten vid en specifik ämnesinstitution och vid ämnestraditioner skapar trygghet men kan begränsa tanken. 1800-talets vetenskapliga amatörer var oberoende av de skrivna och oskrivna regler som präglar dagens forskarsamhälle. När Hildebrand kom till Krapperup, kom han till en vetenskaplig miljö som inte tyngdes av det dåtida universitetets rangordning och konventioner. Istället fanns här en sann upptäckarglädje och experimentlusta.

Bland annat samlade Gyllenstierna på fiskar som han preparerade på olika sätt för att kunna ha i sitt fiskkabinett. För det var Krapperup en idealisk plats. Redan Linné hade beskrivit rikedomen på fisk i vattnen kring Kullaberg under sin skånska resa 1749. Det finns också ett samband mellan fiske och gamla gods med vallgravar och fiskdammar. Än idag simmar karpar i Krapperups vallgrav. Det var ett intresse som krävde både handlag och kapital – glasburkar och konservering kostade och assistans från betjänter och andra anställda var många gånger avgörande – ytterligare en anledning till att det var en aristokrat på ett skånskt storgods som kunde bli fisksamlare. Amatörforskaren Gyllenstierna blev med tiden en mycket skicklig ichtyolog och den professionelle vetenskapsmannen Sven Nilsson väddade vid upprepade tillfällen till honom om att han skulle publicera sina rön, men så blev det aldrig. Där emot skänkte han 1851 hela sin samling till Zoologiska museet vid Lunds universitet så att fler kunde ta del av den. En del av de fiskar som Gyllenstierna preparerade till sitt fiskkabinett har bevarats ända in i våra dagar och finns på Zoologiska museet (Christensson 1999:57; Gustavsson 2007:165).

Figur 6. I den vallgrav som omgärdar Krapperups borg har karpar simmat sedan urminnes tid. Godsherrn under Hildebrands tid på borgen, gentlemannaforskaren Nils Christoffer Gyllenstierna, hade nära till föremålen för sina vetenskapliga studier. Under flera decennier samlade han på fiskar som han lät konservera och stoppa upp. Foto: Karin Gustavsson 2009.

Kullaberg var en välkänd botanisk lokal, omskriven av många. Gyllenstierna undersökte floran både på berget och i dess omgivning och byggde upp ett herbarium. Vid en exkursion på det botaniskt så intressanta berget fann han 1819 en oxel som han inte lyckades bestämma med de florer och andra redskap han hade till hands. Han skickade då sitt fynd till Elias Fries som fastställde att det rörde sig om ett exemplar av klippoxel – en växt som inte tidigare hade påträffats i denna trakt.⁸ Det var alltså en plats och en tid då unika upptäckter var möjliga, vilket naturligtvis stimulerade både amatören och den professionelle forskaren.

Gyllenstierna ägnade sig också åt experiment i sin trädgård, bland annat lyckades han få åkerbär att växa på Krapperup. Från ett rikt nätverk av vänner och släktingar över hela södra Sverige fick han tillgång till planter, ympkvistar fröer, lökar och nötter. Trädgården blev under hans tid som ett botaniskt

laboratorium, en plats där det gick att pröva hypoteser och göra upptäckter.

På Krapperup hamnade Hildebrand i en lärdomsmiljö som på många sätt var mer berikande än Lund. Universiteten i Lund och Uppsala hade den gången inte så mycket vetenskaplig atmosfär utan var i första hand utbildningsanstalter för präster, läroverkslärare och ämbetsmän. Lund hade exempelvis under Hildebrands studietid inte mer än ungefär 20 professorer (Christensson 1999:8). Universitetsbiblioteket i Lund kunde inte mäta sig med de boksamlingar som fanns i privat ägo, till exempel på olika gods. I Krapperups innehållsrika bibliotek tillbringade Hildebrand många timmar bland böcker som Gyllenstierna dels hade ärvt av sin morfar Petter Gotthard von Kochen, dels själv förvärvat. Mycket av den naturvetenskapliga litteraturen hade han fått av sina kontakter i Lund och Uppsala som tack för hjälpen med att anskaffa olika växter till andras samlingar

(Christensson 1999:75).

Krapperup var en på många sätt idealisk plats för Hildebrand att vara informator på. Den dåtida adeln ägde med ett nutida uttryck kulturellt kapital i form av vittförgrenade nätverk. Det adliga namnet fungerade som en dörröppnare i en lång rad sammanhang, adeln ägde omvärldens respekt och underdånighet, man hade stora bibliotek och andra samlingar, samt överskott av tid och – i bästa fall – pengar. Ätten Gyllenstierna var en av de äldsta adelsätterna i landet. Krapperup var en högaristokratisk miljö, och Hildebrand tog väl vara på de tillfällen som gavs till kontaktskapande och nätverksbyggande. Nils Christoffer Gyllenstiernas släkt var stor, och genom sin hustru Viveka Stures fyra systor och deras män var han befryndad med en vid krets adelsmän med stora gods och mycket inflytande i samhället. Informatorns roll i det adliga hushållet var speciell, han var en anställd, men hade samtidigt en position som en i familjen. Informatorn blev delaktig i familjens liv, och fick många tillfällen att träna de sociala koder som var gängse i adelsståndet, en nyttig erfarenhet vid många situationer senare i livet.

Bror Emil Hildebrands tid hos Gyllenstierna inleddes med två tragedier. Våren 1828 dog först friherrinnan Viveka Sture vid 28 års ålder, och bara några veckor senare den näst äldste sonen Sten. För att hantera sorgen sökte sig Gyllenstierna till vetenskaperna, och han gjorde mängder med botaniska exkursioner kring Krapperup med Hildebrand som sällskap. Denne har beskrivit hur dessa nästan dagliga utflykter till fots hjälpte till att skingra sorgerna för baronen. Hildebrand blev också betagen av landskapets karaktär och skönhet och av det brusande havet. Han skrev euforiska brev till sina vänner om hur vackert han fann allting och hur mycket han uppskattade baronen, som han menade hade lika mycket kunskaper som en professor.

Baron sjelf är en innerligt älskvärd man, med kunskaper som skulle hedra en Professor, ett huvud o en karakter, som vore önskelig för en hvar.⁹

De båda gjorde under sina exkursioner sys-

Figur 7. Botaniska museet i Lund bevarar Nils Christoffer Gyllenstiernas herbarier med växter insamlade i Krapperups närhet. I samlingen ingår ett exemplar av jordviva, den växt som Hildebrand fann på Kullaberg våren 1828 och som den gången var en stor botanisk upptäckt. Foto: Patrik Frödén.

tematiska studier av Kullens flora, skrev ner allt noga, och samlade växter till herbariet. Våren 1828 gjorde Hildebrand en botanisk upptäckt när han fann ett exemplar av jordviva på Kullaberg. Det var första gången som denna växt påträffades på svensk mark och därför kom fynden att omnämnas i en ny flora av Elias Fries (Fries 1828:XI). Samlandet var ett villkor för vetenskap. Det kunde leda till unika upptäckter, som när Hildebrand fann jordvivan. Samlandet bidrog också till den vetenskapliga utvecklingen genom att samlingarna examinerades, jämfördes, beskrevs och analyserades, varvid ny kunskap uppstod. Därför var samlandet, som idag kan te sig både antikverat och lite löjligt, en viktig verksamhet, och ett område där amatören och den professionella vetenskapspersonen gagnade varandra. Exempelvis försåg Hildebrand och Gyllenstierna Elias Fries med olika vilda växter från Kullabygden som blev viktiga i dennes forskningar. Att tillägna

sig kunskap genom eget iakttagande av olika fysiska material som fiskar eller botaniska preparat var avgörande för att vetenskapliga framsteg skulle kunna göras. Det var inte alltid enkelt eller ofarligt. Blomsterletandet var vid ett tillfälle 1828 nära att kosta Hildebrand livet. Han var på väg efter den sällsynta oxeln som Gyllenstierna upptäckt på Kullaberg, när han förlorade fotfästet och var på vippen att störta nedför klipporna, men klarade sig.¹⁰ Andra typer av iakttagelser av det unika kunde dock fås på mer riskfritt sätt.

Märkvärdigheter

Sommaren 1828 bestämde sig den av sorger nedtyngde Gyllenstierna för att kommande vinter vistas hos sin mor på godset Frösåker vid Mälaren. Hildebrand fick nu följa med på en lång resa genom Sverige, något som hade varit en av hans förhoppningar inför beslutet att ta tjänst som informator. Resan norrut gick i september 1828 genom västra Småland och Västergötland. Via Örebro och Västerås nåddes Frösåker, där Hildebrand kom att tillbringa hela hösten, vintern och våren. Julen 1828 firades hos Gyllenstiernas släktingar i Uppsala. I maj 1829 påbörjades resan söderut, genom Södermanland till Östergötland, där Gyllenstierna och Hildebrand stannade en månad hos olika släktingar, innan resan fortsatte genom Småland tillbaka till Krapperup. Under hela tiden skrev Hildebrand en reseberättelse och han var också flitig med att skriva brev till sin mor och sina vänner och skildra allt han såg och alla han mötte. Resan innebar bland annat ett otal besök hos ett stort antal vänner och släktingar till Gyllenstierna vid olika gods i Västergötland, Västmanland, Uppland, Södermanland och Östergötland. Hildebrand fick på så sätt inblickar i livsstil och umgängeskunst i adelskretsar i olika landsändar och under olika omständigheter. Han fick tillfälle att se en lång rad märkvärdigheter, ett ord som i samtiden användes ungefär som vi använder ordet sevärigheter idag, platser man bör ha sett och helst fotograferat med sin amatörkamera. De dåtida märkvärdigheterna omfattade platser och anläggningar som gravhögar och andra forn-

lämningar, medeltida slott och kyrkor, men också samtida byggnadsverk som Göta kanal, tidiga industrianläggningar och olika typer av manufakturer (Gustavsson 2009).

Att besöka och se märkvärdigheter var ett led i bildningsgången för studenter och en nödvändighet för den som ville lära sig mer om till exempel fornlämningar eftersom de tryckta planschverk över dessa som fanns inte var tillförlitliga – det var ännu ett helt nytt vetenskapligt fält att undersöka och beskriva fornfynd och spår efter gångna tider i landskapet (Molin 2003:29). Genom besök vid fornminnesplatser och monument byggdes en individuell kunskapsbank upp. Resenären skapade sig erfarenheter av olika märkvärdigheter som kan liknas vid en form av mentalt herbarium, så att det sedan gick att jämföra och dra slutsatser kring de omständigheter som gett upphov till de ruiner, kyrkor, slott och andra monument och fornlämningar som observerades. Redan under sin resa till Stockholm och Uppsala i början av 1827 hade Hildebrand skrivit dagbok och noterat allt märkvärdigt längs resan, från kyrkobyggnader till järnbruk. Det fanns en lång tradition med topografiska skildringar som Hildebrand följde. Under 1700-talet och 1800-talet skrevs mängder med Ortsbeskrivningar av olika ämbetsmän, framförallt präster. Det blev också en angelägenhet för studenter att beskriva sitt fädernesland (Adolfsson 2000; Molin 2003:188). Att skriva ner sina upplevelser och sortera dem blev ett sätt att ge ett eget bidrag till den topografiska genren, och resorna med Gyllenstierna gav Hildebrand goda möjligheter till övning.

Under turen genom Sverige 1828–29 besökte Hildebrand bland annat domkyrkorna i Västerås, Strängnäs, Linköping och Uppsala, liksom ett stort antal landsortskyrkor, ruinområdena vid Alvastra, Vreta kloster och Brahehus, vidare slott som Strömsholm i Västmanland, Säfstaholm i Södermanland och Sturefors i Östergötland, men även manufakturer och anläggningar som gevärsfaktoriet vid Huskvarna och slussarna vid den nyanlagda Göta kanal. Genom Gyllenstiernas kontakt med Johan Henrik Schröder i Uppsala fick Hildebrand tillfälle att se de

akademiska samlingarna där. När de båda kom till Linköping på hemresan fick de se den kuriosasamling som fanns i Linköpings domkyrka (Gustavsson 2009:122f).

Hildebrands sätt att beskriva sin samtids märkvärdigheter kan exemplifieras genom hans skildring av Jönköping i ett brev till Christoffer Tegnér. Det är inte bara ett oreflekerat iakttagande utan framställningen är fylld av värderande omdömen. Hildebrand hade alltså redan vid 23 års ålder tillägnat sig ett kritiskt tänkande, forskarens viktigaste redskap. Tegnér och de andra vännerna var roade och imponerade av Hildebrands skrivkonst och berättartalang, och uppmuntrade honom att skriva ofta. Genom det flitiga brevskrivandet utvecklade han sin stilistiska förmåga ännu mer.

Jönköping syntes mig vara vacker o treflig, med ett herrligt läge på det smala bandet mellan Wetteren och Lillsjön. Torget var ej vackert. Rådhuset synes mig något näsvist framkastadt ut på Torget liksom till trots emot Hofrättens hus, eller som Borgerskapet velat visa att äfven de ha ett ord att säga i staden. Kyrkan var stor och rymlig, men den alltför synbart aftecknade enkelheten stöter ögat. De runda pelarne utan kapitäl, eller någon slags ornament se snöpliga ut, och det platta taket stämmer illa ihop med de antika, upptill spetsiga fönsteröppningarne. Dessa fel (om de äro det, hvilket jag ej så noga förstår) föreskrifva sig utan tvifvel från reparationer efter branden som år N N öfvergick kyrkan. Prediksstolen liknade den i Wexiö Domkyrka och påminte mig om den sista aftonsången jag der bevistade. Orgelverket, som jag händelsevis fick höra är stort, men mindre godt.¹¹

Vid en lång rad platser kommenterade Hildebrand graden av märkvärdighet och ibland har han skrivit en motivering till varför något är märkvärdigt. Under den bistra vintern då Mälaren var istäckt var det lätt att

ta sig från Frösåker till Strängnäs. Här studerade Hildebrand "domkyrkans märkvärdigheter och bibliothekets rariteter". När våren kommit och återresan söderut påbörjats imponerades han av Strömsholms slott som inrymde "åtskilligt märkvärdigt". Vid Vreta kloster i Östergötland valde Hildebrand mellan att titta på det nyanlagda storverket Göta Kanal, eller ruinerna av Vreta kloster. Han bestämde sig för att det var klosterruinerna han skulle ägna tiden åt, och skrev till sin mor och berättade varför dessa var märkvärdiga:

Af klostren voro nu blott murar och ruiner qvar. Kyrkan är bibehållen och begagnas ännu. Den är märkvärdig för sin höga ålders skull och för de kungliga personer som under katolska tiden der hafva fått sin hvilplats.¹²

I domkyrkotornet i Linköping fanns stiftsbiblioteket med både böcker och samlingar av "konststycken, antiquiteter, naturalier och curiosa." I Hildebrands uppräkningslista av "antiquiteter" nämns flintknivar, gamla svärd "af hvilka 2:ne blifvit nyttjade som bödelsvärd af Christian Tyrann i Linköping", radband, dryckeskar och några stenar från Egypten med hieroglyfer. Som "curiosa" räknas upp ett par gröna tofflor som sades ha tillhört Jungfru Maria och ett par skor som varit i drottning Maria Eleonoras ägo, olika kinesiska kläder och skor, drottning Kristinas cittra med mera. "Curiosan" omfattade diverse föremål med mer eller mindre osannolika personhistoriska kopplingar, medan det bland "antiquiteterna" räknades in både nordiska och mer exotiska forntida föremål, men skillnaden mellan de olika kategorierna var flytande. Hildebrands beskrivningar ger en god bild av hur de samlingar som kom att bli grund till dagens museer betraktades och hanterades under 1800-talets första decennier. Kungliga Vetenskapsakademiens "kabinett" i Stockholm var på 1820-talet uppdelat i två kategorier – "curiosa" och "djursamlingen", och i den första kategorin inrymdes både enstaka fornsaker och utländsk "ethnographica" (Hildebrand 1937:441). Offentliga museer i modern mening fanns knappast

och studium av fornsaker var ännu ingen etablerad vetenskaplig syssla. Kategoriseringen i olika samlingar var högst flytande och ofta slumpmässig. Linköpings bibliotek imponerade stort på Hildebrand genom rikedomerna av tryckta verk inom naturalhistoria och då i synnerhet botaniken, men också genom manuskriptsamlingen. Han beklagade att besöket var så kort att han inte hann studera biblioteket närmare, och det "betydliga" myntkabinettet i domkyrkotornet fick han inte tillfälle att se.¹³

Det går att tolka det som att även människor kunde ingå i kategorin märkvärdigheter som skulle besökas och beses. I Uppsala fick Hildebrand tillfälle att träffa den då 78-åriga Samuel Ödmann som i sin ungdom varit elev hos Linné, och redan vid sin vistelse i staden våren 1827 hade han sökt upp och träffat linnélärjungen Carl Petter Thunberg, som då vid nära 85 års ålder var en levande legend. Vid sitt stockholmsbesök samma vår besökte han skalden Frans Michael Franzen. Att på detta sätt avlägga visiter hos vetenskapsmän och kulturpersonligheter var inget anmärkningsvärt. Det ingick i studenternas bildningstörst att även träffa levande legender och förebilder av olika slag.¹⁴

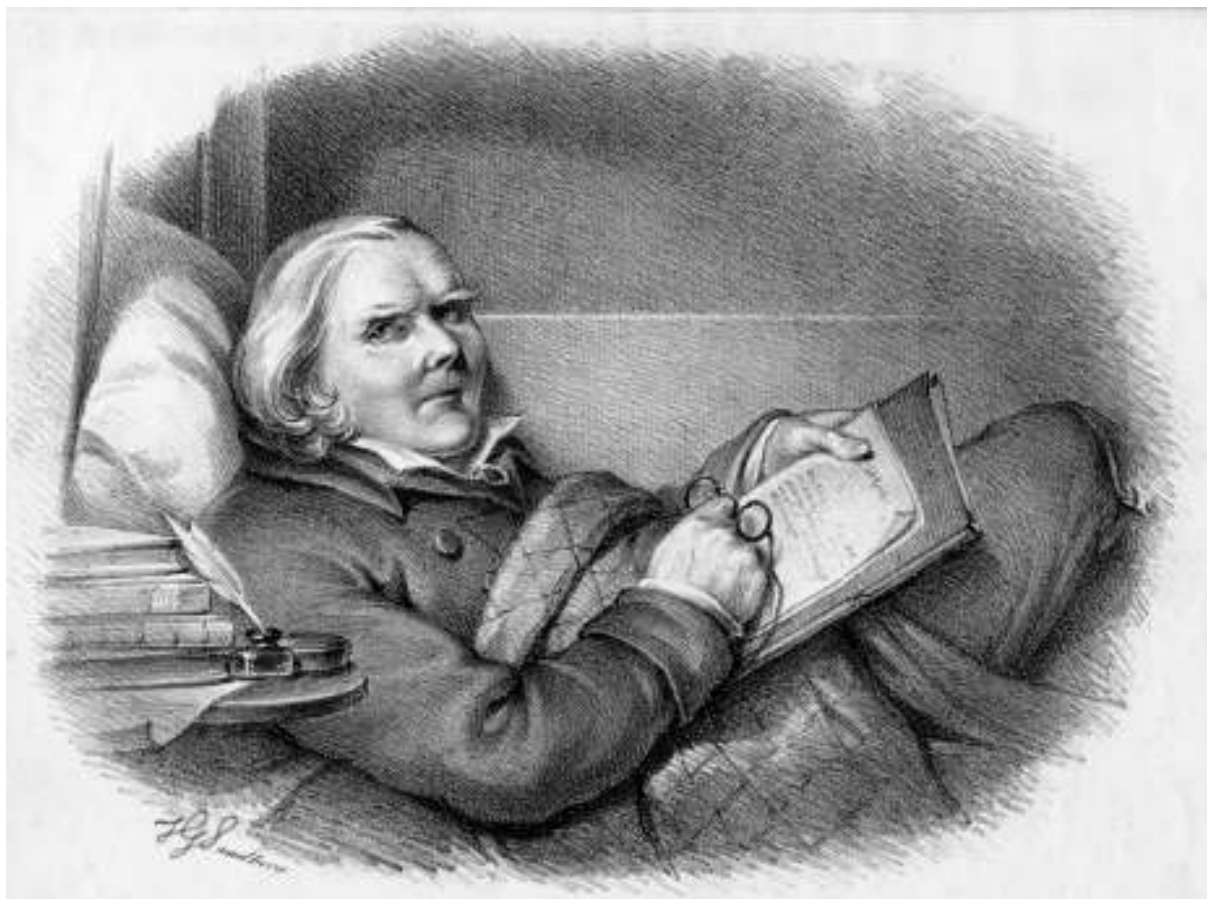
En resa på 1820-talet var inte bara en transport mellan två platser, utan blev med nödvändighet någonting mycket mer. Det var extremt obekvämt och fysiskt ansträngande att sitta i en skakig vagn eller på en kärra dagarna i ända, så avbrotten vid någon märkvärdighet tjänade också som fysisk återhämtning under en längre resa. Långt ifrån alla hade möjlighet eller anledning att resa, utan det var de som i någon mening kan karaktäriseras som eliten i samhället som var ute och rörde på sig, och som därmed fick möjlighet att bilda sig genom att beskåda rikets märkvärdigheter.

Numismatiken

Efter en nästan årslång frånvaro återkom Bror Emil Hildebrand till Skåne i juli 1829. Han var frestad att lämna sin tjänst som informator men kände en stark lojalitet med baron Gyllenstierna och ville inte missbruka

dennes generositet att ta med honom på den långa turen genom Sverige genom att genast säga upp sig. Samtidigt ville han tillbaka till universitetet för att skriva en avhandling i numismatik. Lösningen blev att han tillbringade hösten 1829 i Lund, med den 10-åriga Carl Gyllenstierna i sällskap. Hildebrand arbetade hårt under denna höst. I ett brev till Christoffer Tegnér skrev han om hur han hade "rasande mycket att göra", med undervisning av Carl, ordnande och förtecknande av myntsamlingen och arbete med avhandlingen som också innebar att förbereda tal på latin till disputationen, som var en ceremoni som skulle pågå i två dagar.¹⁵ Här får man en föraning om den oerhörda arbetskapacitet som Hildebrand besatt och som han skulle komma att aktivera på allvar när han några år senare blev museitjänsteman i Stockholm.

Beslutet att tillbringa hösten i Lund och där syssla med numismatik hade föregåtts av en viss dramatik. När Hildebrand kom tillbaka till Krapperup i juli 1829 låg ett brev från Ebbe Samuel Bring, professor i historia, och väntade, med ett innehåll som gjorde att Hildebrand genast måste resa till Lund. Bring som tidigare lovat en docentur – en oavlönad lärartjänst som kunde bli början på en akademisk karriär – i numismatik åt Hildebrand, ville nu få honom att avstå den till förmån för en annan, magister Borgström. Bring lovade att i gengäld bistå Hildebrand om han ville bli "docens" i något annat ämne, "t ex philosophien, mathematiken el. något annat".¹⁶ Detta erbjudande från Bring säger något om tillståndet i den dåtida akademiska världen. Professionalisering och specialisering inom vetenskaperna hade ännu inte drivits särskilt långt utan efter några års studier gick det att halka in lite varsomhelst. Vad gäller Brings och Hildebrands förhandlingar var det muntliga överläggningar mellan dem som var bakgrunden till Brings brev, och det har inte gått att finna skriftliga belägg i dokument tillkomna 1828 och 1829 för deras överenskommelse om att Hildebrand skulle få ägna sig åt numismatik. Efter ett sammanträffande i Lund med Bring skrev Hildebrand till Christoffer Tegnér: " — han lofvade att stå vid sitt förora löfte."¹⁷ Bring hade alltså ändrat sig, och

Figur 8. Samuel Ödmann (1750–1829) hade som ung student i Uppsala Carl von Linné som lärare. När Hildebrand sökte upp Ödmann i hans hem i Uppsala 1829 var han en levande legend, både genom alla sina naturalhistoriska publikationer och genom sin säregna livsstil då han under flera decennier tillbringat all sin tid inomhus, sängliggandes. Bild: UB, Lund.

fick reda ut på annat sätt att han kanske lovat Borgström för mycket. Men för att kunna bli utnämnd till "docens" och kunna verka som akademisk lärare måste Hildebrand författa och offentligen försvara en avhandling. Därför var det nödvändigt att tillbringa terminen vid universitetet.

Varför Hildebrand var så angelägen att få ägna sig åt just numismatik är svårt att belägga utifrån de befintliga källorna. Några brev eller dagböcker där han uttrycker särskild vurm för denna ganska udda vetenskapsgren har inte påträffats. Under vistelsen på Frösåker skrev han i sin dagbok om hur han fick tillfälle att noga studera några mynt och medaljer i Antoinette von Kochens ägo. I dagboksanteckningar från oktober 1828 finns en ingående beskrivning av motiv och inskriptioner på tre silvermedaljer, en präglad

över konung Wladislaus, en över Arvid Horn från 1720, och en över Karl XI. Dock har han inte ritat av medaljerna, bara ytterkonturerna, så att man förstår storleken.¹⁸ När Hildebrand och Gyllenstierna besökte stiftsbibliotekets samlingar i Linköping gavs inte tillfälle att se på myntsamlingen, vilket Hildebrand beklagade. I övrigt är det klennt med belägg för att just mynt och medaljer skulle varit ett starkt specialintresse hos honom.

Det fanns dock ett stort intresse i samtiden för numismatik. Mynt var – och är – ett klassiskt samlingsområde. Fornforskning eller antikvarisk vetenskap fanns egentligen inte på 1820-talet och knappast någon kunde tolka arkeologiska lämningar. Den dåtida historieskrivningen utgick helt från textkällor. Både fornfynd funna i jorden och forn lämningar som var synliga i landskapet blev

ibland föremål för tolkningar som med 2000-talets ögon ter sig fantasifulla och underliga. Mynt är i det sammanhanget högst konkreta artefakter vars användning det inte råder något tvivel om, och det går knappast att göra märkliga spekulationer kring hur de en gång har nyttjats. Mynt kan också knytas direkt till skriftliga källor, väsentligt under en tid när historieskrivningen enbart baserades på just skriftkällor och inte artefakter funna i jorden eller fornlämningar i landskapet.

I december 1829 lade Hildebrand fram sin avhandling *Numismata Anglo-saxonica Musei Academice Lundensis ordinata et descripta*, som på latin beskrev de anglosachsiska mynten i Lunds akademiska samlingar (Hildebrand 1829). Han fick goda betyg för både det skriftliga arbetet och för det muntliga försvaret, som pågick i två dagar. I inledningen omnämns Nils Christoffer Gyllenstierna med stora bokstäver, ett synligt bevis på vänskap och uppskattning. Gyllenstierna kunde inte vara ekonomisk mecenat för Hildebrand, hans affärer var helt urusla, men han erbjöd sitt hem, sin miljö, sina böcker och sitt kontaktnät, och han hade faktiskt varit behjälplig med en detalj vid avhandlingens tillkomst. Hildebrand hade per brev bett baronen om hjälp att leta efter ett stycke i Rimbortus *Vitae Ansgarii*. Detta citeras sedan i en not i avhandlingen.¹⁹ Uppenbarligen fanns boken i Krapperups digra boksamlingar, men inte i Lund. Det är ett illustrativt exempel på hur det var just i godsens bibliotek, inte i universitetsstaden Lund, som dåtidens akademiker kunde finna både adekvat litteratur och en stimulerande intellektuell miljö.

Köpenhamn och Thomsen

Hildebrand skickade den färdiga avhandlingen till en nyckelperson inom ämnet numismatik, Christian Jürgensen Thomsen i Köpenhamn. Till detta blev han uppmuntrad av en vän i Lund, teologen Henrik Reuterdahl. Thomsen blev imponerad av Hildebrands skrift och bjöd honom att komma till Köpenhamn för fortsatta studier. Detta kom att genomföras sommaren 1830, vilket gjorde att Hildebrand då blev tvungen att säga upp sig

från Gyllenstierna. Denne beklagade att han miste Hildebrand. Utbytet dem emellan hade varit ömsesidigt och Gyllenstierna hade satt stort värde på den begåvade unge informatorn, som han kunde dela sitt vetenskapliga intresse med. Han hade också varit mycket uppskattad inte bara av Gyllenstierna utan av många i de adliga kretsarna. Vid ett tillfälle skrev Antoinette von Kochen till sin son:

Jag skulle önska att Du en lengre tid fick behålla den beskedlige Magister Hildebrand som i alla afseende är ett gått sällskap och Dig mycket tilgifven.²⁰

Men även om Hildebrand alltså varit en högt värderad person på Krapperup, där han också trivts mycket bra, var det nu dags för honom att bryta upp och skaffa sig nya intryck från nya människor och miljöer. Christian Jürgensen Thomsen (1788–1865) var under denna tid Skandinavien främste numismatiker. 1816 hade han börjat arbeta åt den danska Oldsagskommissionen, och vid tiden för Hildebrands besök var han ansvarig för de statliga danska samlingarna av fornfynd vid föregångaren till dagens Nationalmuseum, Det Kgl. Museum for Nordiske Oldsager. Thomsen ägnade sig åt fornsaker i bred bemärkelse och har skrivit in sig i arkeologihistorien genom att han anses vara den som grundade det så kallade treperiodsystemet, som presenterades i skrift 1836 i boken *Ledetraad til Nordisk Oldkyndighed* (Thomsen 1836). Han var liksom Gyllenstierna en sorts amatör. Han hade inte läst vid universitetet utan var en autodidakt som inhämtat en imponerande kunskap genom eget och andras samlande och jämförande studier. Under sommaren i Köpenhamn lät han Hildebrand öva sig i att bestämma mynt och fornfynd och introducerade honom hos en lång rad av Köpenhamns samlare och lärda. Hildebrand skrev hem om hur stimulerande det var i Köpenhamn och att ha Thomsen som mentor i studierna, vilket ger en bild av hur illa ställt det var med den vetenskapliga miljön på Lunds universitet.

Hvad som dock är det bästa, han instruerar mig genom sina samtal

mera än hela philosoph. Fakultet i Lund tillsammans skulle göra på samma tid.²¹

Efter vistelsen i Köpenhamn återvände Hildebrand till Lund där han fortsatte att oavlönat arbeta med Historiska museets samlingar. Med sig hade han ny kunskap och nya erfarenheter som kom att påverka hur museet utvecklades. Han genomförde bland annat en nyordning så att samlingarna ordnades enligt Thomsens treperiodssystem, och ett öppethållande för allmänheten påbörjades, också det i Thomsens anda. Thomsen genomförde regelbundet visningar i Köpenhamn och berättade om fynden, ett sätt att ge verksamheten relevans (Gustavsson 2009:145).

Antikvarien

Sommaren i Köpenhamn fick Hildebrand att bli säker på att han ville fortsätta med numismatisk och antikvarisk forskning. Det var dock långt ifrån något enkelt yrkesval. Det fanns knappt några avlönade tjänster inom fältet, som ännu var helt oetablerat både som vetenskap och som professionell arena. Hildebrands familj och vänner tog för givet att han skulle söka tjänst som lektor. I många brev och senare i sin självbiografi gav Hildebrand uttryck för egna tvivel och beskrev andras påtryckningar. Till exempel skrev han hösten 1831 till Thomsen om hur det smärtade honom att hans närmaste vänner Christoffer Tegnér och Alexis Lindblom inte kunde förstå hans ambitioner, de hade ansett det som självklart att han skulle söka en ledig lektorstjänst i Kalmar och sedan slå sig ner där.

De äro näst den ene af mina bröder, mitt hjertas närmaste förtrogna, ehuru vi ej i allt stämma öfverens. Aldraminst kunna de gilla mitt försakande af Lectoratet i Calmar. De kunna ej begripa huru det är möjligt att vilja försaka ett godt brödstycke och det husliga lifvets glädje, för att få grubbla på "gamla penningar och stenstumpar".²²

Det var naturligtvis inte lätt för Hildebrand att försvara ett yrkesval som egentligen inte fanns. Hur skulle han kunna försörja sig? Några andra yrkesmässiga förebilder än Thomsen fanns knappast. Begreppen "antiquitet" och "antiquarius" var etablerade i språket men betydelsen kunde variera. En "antiquarius" var en person som var specialist med inriktning på forntidsminnen, inte nödvändigtvis någon som försörjde sig på yrkesverksamhet ägnad historiska lämningar. Hildebrand började benämna sig själv som "antiquarius" i början av 1830-talet, i sammanhang när han lämnat skrivbordet, när han var ute bland märkvärdigheterna. Våren 1832 begav han sig ut på en tur i södra Skåne tillsammans med Henrik Reuter-dahl. De uppsökte då ett stort antal fornminnen och ålderdomliga kyrkor. Till Christoffer Tegnér skrev Hildebrand att han "reste som Antiquarius".²³ Begreppet "antikvarisk resa" var etablerat i samtiden och betecknade bland annat de forskningsresor som gjordes för att uppteckna fornminnen och som resulterade i redogörelser i tidskriften *Iduna* eller rapporter till Vitterhetsakademien (Molin 2003:178ff, 202 i not 781). I sin dagbok skildrade Hildebrand alla företeelser som en resande "antiquarius" fäste vikt vid – landskapets utseende, kyrkobyggnader och monument, vidare utseende och karaktär hos allmogen i Oxie härad. Hildebrand rapporterade till Thomsen om medeltida kyrkor och ruiner i södra Skåne som han och Reuter-dahl besökt, bland annat borgruinen Lindholmen och Månstorps gavlar. Här fann Hildebrand plågsamma brister i sitt kunnande i arkitektur och byggnadshistoria. Han frågade Thomsen om böcker och "hjälpredor", för om han inte förvärvade sådana kunskaper skulle han som "antiquarius" inte ha så stor behållning av sina resor. Definitionen av en "antiquarius" var alltså en person som reste i fält för att bese monument och märkvärdigheter från gångna tider, inte nödvändigtvis en person som studerade historiska källskrifter, mynt och pergamentbrev.

Efter sommaren i Köpenhamn 1830 inledde Hildebrand och Thomsen en tät korrespondens som varade ända till Thomsens

död 1865. Denna intensiva brevväxling utgjorde en av de främsta källorna för Bror Emil Hildebrands barnbarn Bengt Hildebrands digra avhandling i historia, *C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816–1837: bidrag till den nordiska forn- och hävdaforskningens historia* från 1937, länge det dominerande verket för kännedom om arkeologins utveckling till en vetenskaplig disciplin i 1800-talets Skandinavien. Det var från utbytet med Thomsen som Hildebrand hämtade goda råd och energi. Under lång tid var det hans ende förtrogne när det gällde vetenskap och yrkesliv. Thomsen kom att fungera som en sorts karriärplanerare och ville att Hildebrand skulle hamna i riksantikvariens Johan Gustaf Liljegrens tjänst i Stockholm för att där hjälpa till att ordna upp de kungliga myntsamlingarna. Syftet med det var att Thomsen hade behov av referensmaterial för att kunna komma vidare i sina egna forskningar och samlingarna i Stockholm hade länge varit försummade och därför inte tillgängliga för vetenskapen (Wiséhn 1988:113f).

För sin försörjnings skull kom Hildebrand att bli informator ännu en gång. Våren 1831 undervisade han en ung man som var arvtagare till gården Hildesborg utanför Landskrona. Tjänstgöringen innebar dock att Hildebrand kunde vistas den mesta tiden i Lund med sin elev, och han hade i övrigt goda villkor. Även under den tid som han var knuten till Hildesborg skrev han dagbok, som innehåller många iakttagelser om platsen och lokala berättelser. Han sysslade här med att samla in sagor och sägner från trakten, något han sporadiskt ägnat sig åt ända sedan tonåren (Bringeus 2009; Gustavsson 2009:150ff).

Hildebrand fortsatte sitt oavlönade arbete vid Historiska museet i Lund och ordnade både mynt och fornyfynd under 1831 och 1832. Under dessa år fortsatte han att ha tät kontakt med Gyllenstierna. I brev diskuterade de aktuella vetenskapliga och politiska frågor, och Hildebrand hölls uppdaterad om livet på Krapperup. Han köpte växter, frön och lökar genom botaniska trädgården i Lund för Gyllenstiernas räkning, och var honom behjälplig med bokinköp och andra ärenden. Gyllenstierna erbjöd ständigt besök på Krappe-

rup, och Hildebrand planerade ofta att resa dit, men det kom aldrig att bli av.

Thomsens plan lyckades så småningom och ett extra anslag utverkades för att Hildebrand skulle få möjlighet att arbeta med att ordna den kungliga myntsamlingen i Stockholm. I slutet av 1832 fick han besked om att han fått ett treårigt förordnande. Det blev inledningen på hans långa gärning som numismatiker och statlig tjänsteman (Hildebrand 1937:645). I början av 1833 flyttade Hildebrand till Stockholm för en treårig tjänst som biträde till riksantikvariens Liljegren. Nu kom han att arbeta intensivt med en lång rad sysslor knutna till samlingarna och Vitterhetsakademiens administration, och det blev ytterst få tillfällen till botaniska studier. När de tre åren gått ordnades förlängning. Men på sommaren 1837 avled Liljegren under dramatiska omständigheter. Bror Emil Hildebrand utnämndes strax därpå till riksantikvarie och blev sekreterare i Vitterhetsakademien och kom sedan att arbeta med att förvalta och utveckla de kungliga samlingarna under mer än 40 år. Under hans ämbetsstid genomgick den offentliga museiverksamheten och minnesvården en stark utveckling, där Hildebrands insatser var helt centrala (Lagerqvist 2006:11ff).

Hildebrand på 2000-talet

Vad ska undersökningar av enskilda människor, och studier om vetenskap under tidigt 1800-tal tjäna till, utöver det stora nöje som det faktiskt är att få ägna sig åt arkivforskning? Ett svar är att enskilda öden alltid speglar en större historia. Att studera individer är ett sätt att samtidigt studera samhällsutveckling och i detta fall en vetenskapshistoria.

Bror Emil Hildebrand var en centralfigur i 1800-talets kulturliv, men han har hamnat lite i skuggan av Hans Hildebrand och Oscar Montelius när ämneshistorierna skrivs. Dessa lämnade en betydligt större vetenskaplig produktion efter sig. Hildebrand noterade själv hur hans egna forskningsintressen fick stå tillbaka för det oerhört omfattande administrativa arbete han utförde. Redan under

sitt första år i Stockholm konstaterade han i brev till Christoffer Tegnér att han var tvungen att försumma sina "enskilda studier". Till sin mor skrev han i november 1833: "Jag arbetar som en best från morgon till qväll och måste riktigt stjäla mig till en stund för att få skriva några rader till Mamma."²⁴

Bror Emil Hildebrands vetenskapliga publikationer är alltså få till antalet, men de har använts som standardverk ända in i våra dagar (Wiséhn 2006:6). Men eftersom han ägnade sin kraft åt utveckling av de verksamheter han arbetade i, har han haft ett starkt inflytande över strukturer som är giltiga än idag. Den starka statliga koncentrationen i kulturarvsbranschen gör det relevant att studera Hildebrands liv och verk och de influenser som präglade hans tänkande. Tiden på Krapperup och kontakterna med Gyllenstierna var mycket betydelsefulla, men sannolikt hade Hildebrand hamnat där han gjorde även om han varit informator någon annanstans. Men lärdoms miljön på borgen, med amatörforskaren Gyllenstierna och hans vetenskapliga nätverk, biblioteket, herbarierna och fiskkabinettet, och närheten till Kullaberg, var unik och viktig för hans utveckling.

Bland mina egna drivkrafter för att fördjupa mig i Hildebrands leverne finns en önskan att förstå den verksamhet som jag själv har arbetat inom. Kulturarv har idag blivit en kategori som används av upplevelseindustrin och i politiska syften, både lokalt, regionalt, nationellt och globalt. Att då studera hur denna kategorisering har uppstått och använts i skilda tider bidrar till att skaffa redskap för att förstå hur kategoriseringen görs idag. Kulturarvsförvaltningens historia har på många sätt gjort avtryck i dagens verksamhet och spelar en viktig roll. Varför har staten respektive kommunerna de roller som de har i minnesvården och museiväsendet? Ett svar är att det starka statliga intresset i dessa verksamheter är en verkligt seg struktur. Som jag ser det finns ett direkt arv från Bror Emil Hildebrand. Under sin långa tjänstetid kom han att utveckla och starkt värna idén om centralmuseer i huvudstaden, en organisationsuppbyggnad som fortfarande är högst påtaglig. Den starka tilltro till sta-

tens möjligheter till att värna hotade kulturarv som många hyser har också mycket långa tidsliga rötter. Modernitetens epok inrymmer bland annat det till synes paradoxala förhållandet att kulturarvet upptäcks och ges en allt större betydelse i nations- och identitetsbygge, samtidigt som dess materiella yttringar i landskapet förminskas, bryts ner och förstörs av modernitetens tekniska innovationer som exploaterar allt större markområden.

Jag vill också belysa vikten av den mångvetenskap som bedrevs under 1800-talet, även om universiteten inte var mycket till vetenskapsmiljöer. Samma metoder användes i många vetenskapsgrenar, där samlandet och systematiserandet var centralt, och samma personer kunde ägna sig åt både teologi, naturvetenskap och språkhistoria. När arkeologins historia har skrivits till exempel av Bengt Hildebrand så har man missat betydelsen av den systematiska metod som arkeologin fick genom botaniken. Den metodik som användes i botaniken – att eftersöka små betydelsebärande skillnader för att klassificera det insamlade materialet i familjer och arter – användes i de numismatiska studier som Hildebrand kom att ägna sig åt från och med 1829. De dåtida botanikerna var också på ett självklart sätt en del av kultureliten, som omfattade både humanister och naturvetare. De flesta var ju både- och. Elias Fries blev 1847 ledamot av Svenska akademien och Carl Adolph Agardh krönte sin karriär med att bli biskop i Karlstad. För Hildebrand var inte botaniken bara en kuriös ungdomshobby, utan en syssla som påverkade och präglade tankesättet i hela hans fortsatta verksamhet.

Att ägna sig åt botanik är att lära sig behärska världen genom att ströva igenom ett territorium bit för bit, att ordna och att systematisera och benämna allt som växer. Benämningarna ger identitet åt det annars identitetslösa och är ett redskap i all systematik – att benämna är att skaffa sig kontroll över tillvaron. Att samla och ordna naturen är ett sätt att skapa en känsla av att man bemästrar den, och ytterst så blir att iaktta och tolka omgivningen en förutsättning för att kunna överleva. Samlandet som idag betraktas med

lite roat överseende var essentiellt för framväxten av en lång rad vetenskaper. Samlingen och benämningarna och analyserandet av vad som ingick i den var utgångspunkten för att kunna bedriva ett vetenskapligt tänkande. Och även de immateriella samlingarna av märkvärdigheter var väsentliga. Idag betraktas samlandet och sorterandet som naturvetenskapliga metoder, som humanister inte gärna vill erkänna att man ägnat sig åt. Under Hildebrands tid som student, forskare och sedan ämbetsman fanns inte de barriärer som växte fram under den vetenskapliga specialisering och professionalisering som tilltog under 1900-talet. Den framväxande disciplinen arkeologi använde under 1800-talet samma metoder som geologi och botanik och byggde på samma teoribildning. Idag nyttjar arkeologin vissa naturvetenskapliga metoder för att utvinna kunskap ur fysiska material, men den tolkning som sedan görs utgår från teorier ur den humanistiska vetenskapsvärlden, som många gånger skiljer sig markant från den naturvetenskapliga.

Den vetenskaplige amatörens roll i vetenskapshistorien är betydande – både Gyllenstierna och Thomsen var amatörer – men den betydelse och den klang som ordet amatör har fått idag leder tanken i riktning mot dilettantism. Gyllenstierna har förblivit obemärkt, medan Thomsen blivit inskriven i vetenskapshistorien. Vetenskapsmiljöer fanns överallt där det fanns personer med vetenskapligt intresse. Genom att studera 1800-talets lärdomsgestalter går det att få en nyanserad bild av vad en vetenskaplig miljö kan vara. Och även till synes små rörelser i det förflutna, som att en ung man rullar in på borggården på ett skånskt gods en vinterdag på 1820-talet, gav följdverkningar som märks än idag.

Noter

1. Hildebrands skildring av sin ankomst till Krapperrup i brev till Lovisa Hildebrand 31/1 1828. Avskrift av brevet finns i Fragmentariska dagböcker 3, 1828, Saml. Hildebrand B.O.H. Ser 5:48, LUB.
2. "Lefnadsteckning" av Bror Emil Hildebrand, s. 21. Saml. Hildebrand B. O. H. ser 5:49a, LUB.
3. Johan Forsander dagbok 1818, Växjö landsbibliotek Ms 8n:o 119:1–3.
4. Om Hildebrands släktförhållanden och bruket i Flerohopp och Hildebrands studier i Lund, se Gustavsson 2009, Hildebrand 1934 och 1937, Wrangel 1918.
5. Bror Emil Hildebrand till Lovisa Hildebrand 13/3 1827, ATA.
6. Bror Emil Hildebrand till Christoffer Tegnér 30/3 1827, Saml. Tegnér, LUB, Almanacka 31/3 1827, Saml. Hildebrand B.O.H. serie 5.
7. Nils Christoffer Gyllenstierna till Sven Nilsson 5/11 1827, Saml. Nilsson, LUB.
8. Elias Fries till Nils Christoffer Gyllenstierna 23/10 1819, Krapperrups arkiv, Gyllenstiernska familjearkivet CI 36,3. Vid den aktuella tiden användes den latinska benämningen *Sorbus aria* för klippoxel. I modern botanik betecknar *Sorbus aria* vitoxel, och klippoxel betecknas *Sorbus rupicola*.
9. Bror Emil Hildebrand till Alexis Lindblom, avskrift av brev i dagbok 1828 i Saml. Hildebrand ser 5:48, LUB.
10. "Lefnadsteckning" s. 71, Saml. Hildebrand B. O. H. ser 5:49a, LUB.
11. Bror Emil Hildebrand till Christoffer Tegnér 27/9 1828, Saml. Tegnér, LUB.
12. Bror Emil Hildebrand till Lovisa Hildebrand 29/5 1829, ATA.
13. Rese-minnen 1828–29, ATA.
14. Besöket hos Franzen finns bland annat beskrivet i brev från Bror Emil Hildebrand till Lovisa Hildebrand 1/3 1827, ATA. Besöket hos Ödmann skildras i ett brev från Bror Emil Hildebrand till Christoffer Tegnér 9/1 1829, Saml. Tegnér, LUB.
15. Bror Emil Hildebrand till Christoffer Tegnér 11/9 1829, Saml. Tegnér, LUB.
16. Ebbe Samuel Bring till Bror Emil Hildebrand 21/6 1829, ATA.
17. Bror Emil Hildebrand till Christoffer Tegnér 29/7 1829, Saml. Tegnér, LUB.
18. Dagboksanteckningar Ymseby och Frösåker 1828, ATA.
19. Nils Christoffer Gyllenstierna till Bror Emil Hildebrand 27/11 1829. Om Gyllenstiernas ekonomiska omständigheter, se Gustavsson 2007.
20. Antoinette von Kochen till Nils Christoffer Gyllenstierna 20/7 1829, Krapperrups arkiv, Gyllenstiernska familjearkivet CI 36:5.
21. Bror Emil Hildebrand till Christoffer Tegnér 4/7 1830, Saml. Tegnér, LUB.
22. Bror Emil Hildebrand till C. J. Thomsen 29/10 1831, ATA.
23. Bror Emil Hildebrand till Christoffer Tegnér i brev daterat "Blomstermånaden" 1832, LUB.
24. Bror Emil Hildebrand till Christoffer Tegnér 21/8 1833, LUB; Bror Emil Hildebrand till Lovisa Hildebrand 14/11 1833, ATA.

Referenser

Otryckta källor

Lunds universitetsbibliotek (LUB)

Saml. Hildebrand B.O.H.: Bror Emil Hildebrands dagböcker och almanackor samt "Lefnadsteckning" av Bror Emil Hildebrand

Saml. Tegnér: Brev från Bror Emil Hildebrand till Christoffer Tegnér

Saml. Nilsson: Brev från Nils Christoffer Gyllenstierna till Sven Nilsson

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA)

Hildebrandska släktpapper: Brev från Bror Emil Hildebrand till Lovisa Hildebrand

Bror Emil Hildebrands samling: Rese-minnen 1828–29. Dagboksanteckningar Ymseby och Frösåker 1828

Bror Emil Hildebrands brevsamling: Brev från Ebbe Samuel Bring till Bror Emil Hildebrand Brev från Bror Emil Hildebrand till C. J. Thomsen

Växjö landsbibliotek

Forsanderska samlingen: Johan Forsanders dagböcker

Krappertups arkiv

Gyllenstiernska familjearkivet: Brev från Elias Fries till Nils Christoffer Gyllenstierna Brev från Antoinette von Kochen till Nils Christoffer Gyllenstierna

Litteratur

Adolfsson, M. 2000. *Fäderneslandets kännedom: om svenska Ortsbeskrivningsprojekt och ämbetsmäns folklivsskildringar under 1700- och 1800-talet*. Diss. Stockholm: Univ.

Bringéus, N.-A. 2009. *Folksägner samlade av Bror Emil Hildebrand. Svenska landsmål och svenskt folkliv*. 2009.

Christensson, J. 1999. *Vetenskapen i provinsen: om baronerna Gyllenstierna på Krappertup och amatörernas tidevarv*. Stockholm: Atlantis.

Fries, E. 1828. *Novitiae florae suecicae*. Londini, Gothorum.

Gustavsson, K. 2003. "*...min stora kärlek för allt, hvad fornforskningen rör*": Carl Gyllenstierna, fornforskaren på Krappertup och hans tid. Nyhamnsläge: Gyllenstiernska Krappertupsstiftelsen.

Gustavsson K. 2007. *Baronens trista lynne och grevinnans jemmerliga humeur*. P. Ullgren (red.). *Ur Krappertups historia: människor och minnen*. Nyhamnsläge: Gyllenstiernska Krappertupsstiftelsen.

Gustavsson, K. 2009. *En ärans och lärdomens man. Bror Emil Hildebrand och Krappertup*. Nyhamnsläge: Gyllenstiernska Krappertupsstiftelsen.

Hildebrand, B. 1934. *Bror Emil Hildebrand, hans liv och gärning. Fornvännen*.

Hildebrand, B. 1937. *C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816–1837: bidrag till den nordiska forn- och hävdaforskningens historia*. I–II. Uppsala: KVHAA.

Hildebrand, B. E. 1829. *Numismata Anglo-Saxonica musei academiae Lundensis ordinata & descripta*. Lund.

Lagerqvist, L. O. 2006. *Politik och kultur. Bror Emil Hildebrand*. Stockholm: Kungl. Myntkabinettet.

Molin, T. 2003. *Den rätta tidens mått: Göthiska förbundet, fornforskningen och det antikvariska landskapet*. Diss. Umeå: Univ.

Thomsen, Christian Jürgensen. 1836. *Ledtraad til Nordisk Oldkyndighed*. Köpenhamn: Det kongelige Nordiske Oldskrift-selskab.

Wiséhn, I. 1988. C.J. Thomsen och B.E. Hildebrand 1838–1865. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed och Historie* 1988. København: Kongl. Nordiske Oldskrift-selskab.

Wiséhn, I. 2006. "Förord". *Bror Emil Hildebrand*. Stockholm: Kungl. Myntkabinettet.

Wrangel, E. 1918. *Gamla studentminnen från Lund*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.